

## SZÁSZ ERZSÉBET<sup>1</sup>

# CSALÁDI EMLÉKEK HILSCHER REZSŐRŐL I.

Hilscher Rezső tudományos munkásságáról sokan írtak már. Ezt színesíti a családi emlékezetben megmaradt alakjáról, érdekes szokásairól, feltétlen humanista álláspontjáról írt cikk. Felesége, lánya eddig kiadatlan visszaemlékezéseket készített, még élő unokaöccsei és húgai szívesen beszéltek róla.



Hilscher Rezső (1890–1957)

Rezső bácsi tudományos munkásságát sokan méltatták, a nevét viselő társaság és az alapítvány hűségesen ápolja emlékét és szellemiségét. Az *Esély* 1990/3. száma szép írásokat közölt róla, többek között Ferge Zsuzsa, Gayer Gyuláné, Hegyesi Gábor, Lombos Antal és Nyilas Mihály tollából.

Népes családjában egyedülálló népszerűségnek örvendett, felnéztek rá, és ő is mindent megtett szereteteiért. Korán elvesztette német származású édesapját (Rudolf Hilschert) és Gizella nővérét, ezért gyorsan háruáltak vállára a családfői feladatok. Az 1890-ben született fiú érettségije után, 1907-ben már dolgozott, s egyetemre is járt mellette, ezáltal lételemévé vált a munka és az önképzés.

Egész élete során verseket írt, amelyek talán csökkentették vívódásait, segítettek tisztázni érzéseit, számunkra pedig közelebb hozzák az útkereső, rendszeres önvizsgálatot tartó embert.

Anyai nagyapja, Mády Sámuel partiumi, amaci református lelkész volt, őt idézte egyik versében, amely így kezdődik:

<sup>1</sup> A szerző Hilscher Rezső bátyjának unokája.

„A nagyapám

Az alma messze hullt a fától,  
Én költő, ő meg prédikátor.

Ő égi mezőkön kalandoz,  
Én nem leszek hűtlen magamhoz.

Ő mennyei álmokat ötvöz,  
Én kötözve vagyok a földhöz.

Arca sugaras, áldott béke,  
Enyém meg ég harcok tüzébe.”

Nem volt ő igazán harcos ember, de bátran kiállt a rászorulókért, minden követ megmozgatott, ha a szegények, elesettek ügyét képviselte. Felesége, Dalnoki Piroska két szép „regényben” foglalta össze életüket kislányuk, Hilscher (Csáth) Emőke számára. Kapcsolatuk a másokért élés jegyében fogant: 1915-ben Piroska néni, hegedűművész és tanár, Újpesten jótékonyági koncertet tervezett kis tanítványaival, amelynek „belépődíja” egy-két könyv volt, a frontokon harcoló katonák számára. A polgármester a tanárnőt a Polgári Segítő Bizottság hangversenyeinek rendezőjéhez, Hilscher Rezsőhöz küldte. A közös szervezésből meghitt beszélgetések kerekedtek, a telt házas hangverseny Rezső bácsi által tervezett búcsúbeszédét Piroska néni megőrizte: „Szeretnék szép, meleg szavakat mondani, méltókat, felemelkedőket, ahhoz a nagy szeretethez, amelynek jegyében ez a hangverseny megteremtődött, végbe ment, méltókat, felemelkedőket Dalnoki Piroskához, az ő művészetéhez, az ő rajongásához az élő Szépség és Jóság iránt. [...] Egy világháborúnak kellett jönni, hogy kibontakozzék emberi mivoltunk a maga teljességében. Ó, nem azt a másik szörnyű végletet értem, de a végtelenséghez, a magasztoshoz, az örökhöz való közeledésünket, a testvériességnek, az egymásrautaltságnak, a szeretetnek, mint elsőrendű életfeltételeknek oly nagy árért megvásárolt, igazáandi megismerését.” Később János apostolt idézte: „Ne csak beszéddel és nyelvvel szeressétek egymást, hanem cselekedettel és valósággal.”

Három versét Piroska néninek dedikálta a június 27-i hangverseny emlékére, néhány sort idézünk belőlük:

„Úgy halt meg akkor minden szépség,  
Mint egy csodás beteg szimfónia  
És láttam ott a karmestert sötéten,  
Amint fáradtan a távolba nézett,  
Legendás ködök feldúlt éjjelébe  
És az ajkamra tódult az imádság.”

„Bolond csekélység úgy hívják: élet,  
Megtépett hittel oly sokan mesélik  
És boldogok, kik félúton megállnak  
Vajmi kevesen mondják el a végét,  
Bolond csekélység.”

„Az élet s halál amint összecsapnak  
Ó egyetlen, szent, kízó sóvárgása  
A nagyszerű, az örök pillanatnak.”

Rezső bácsi szépen udvarolt, képeslapokat küldött, ezeket is megőrizte későbbi hitvese: „Kedves Piroska! Köszönöm, hogy jó volt ma is és olyan széppé álmodta nekem a világot. Ma megint minden muzsika és én szeretnék egy kezet megszorítani érette. Talán így, a távolból jobban átfinomul a hála is, és méltóbb lesz Magához.”

„Az öröm még egyszer útra kelt, hogy keresztülszáguljon a világon. Ez a IX. [Beethoven szimfóniája] a legcsodásabb, legszentebb diadalút, mely királyoknak osztályrészévé válhatott. És az örömmek ilyen dobzódását különösképpen a legboldogtalanabb félisten vizionálta. Talán mégis igaz, hogy még itt, a földön kiegyenlítődik minden és az anyag pazarsága halvány csillogássá válik a lélek pazarsága mellett.”

„[...] mert mi mindnyájan hegedük vagyunk, az egyik iskolás gyermek kezébe való tákolmány, a másik százezreket érő Stradivárius és szunnyadnának bennünk a hangok, mind a világ végezetéig, ha nem jönne titokfejtő varázsvonójával az Asszony.”

Házasságuk során is pártolták a művészeket, otthon a régi szalonokat idéző hétvégi összejöveteleket tartottak (többek között vendégül látták Móricz Zsigmond öccsét, Móricz Miklóst, Somogyi Sándor szobrászművészt), megvásárolták a fiatal festők alkotásait. Rezső bácsit inkább „urbánus” jelzővel lehetne illetni, sőt járt a Nyugat szerkesztőségében, és Osváth Ernő közbenjárására találkozott Ady Endrével, azonban érdeklődött a népi írók művei iránt is. Babits Mihály és Kosztolányi Dezső elfogadta meghívását, és előadást tartott az újpesti munkásoknak.

Hilscher Rezső az újpesti városházán 1907-től közigazgatási gyakornokként dolgozott, 1914-ben nevezték ki aljegyzőnek, majd – a harctéren lévő Vrányi Teofil helyett – a Közigazgatási Osztályt vezette. 1920-ig foglalkozott a szegényügyi, gyermekvédelmi, közegészségügyi és iskolaügyi feladatokkal. A nehézségek orvoslására Szegényügy címmel folyóiratot indított. Sajnos ez a szociálpolitikai lap, a háborús körülmények miatt, nem lehetett hosszú életű, de felfigyelt a szerkesztőre Erődy-Harrach Béla, aki angliai tanulmányútján megismerkedett a settlementtel. Az ő kapcsolatai révén (gróf Károlyi László és egy mecénás társaság adományaiából) hozták létre Újpesten, az Erkel Gyula utca 26. szám alatt a Főiskolai Szociális Telepet, a címerében a „Kötelesség, felelősség, igazság” mottóval. 1914-től Rezső bácsi szervezte meg és vezette a Néphivatalt, majd ő lett a Főiskolai Szociális Telep Népvédelmi és népművelési osztályának vezetője, az intézmény igazgatóhelyettese 1944-ig. A Néphivatalban – a munkások elfoglaltsága miatt – késő délután, este dolgozott. A szegények

„a mi apostolunk” névvel illették, az éjfél után hazatérő „doktor urat” a posztoló rendőr kíséerte el, „nehogy valami baja essék”.

A családi emlékezesek szerint Juhász Gyula is hallhatta Szegeden a settlementről szóló előadást, s ennek hatására írta *A munkásotthon homlokára* című versét.

Rezső bácsi tanár vagy pap szeretett volna lenni, s kívánsága részben teljesült. 1913-ban tett jogi doktorátust a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. A Néphivatal vezetése mellett 1920-tól az egyetemen is dolgozott: a Közgazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani és Szociálpolitikai Tanszékén egyetemi adjunktussá, majd egyetemi intézeti tanárrá nevezték ki. A Főiskolai Szociális Telep önálló alapítványként működött tovább, 1920-tól Egyetemi Szociálpolitikai Intézet, 1932-től Országos Szociálpolitikai Intézet néven. Hilscher Rezső 1936-ban a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán habilitált, az alkalmazott szociálpolitika tárgykörében magántanár lett, 1943-ban nyerte el a nyilvános rendes tanár (professzor) címet.

Hilscher Rezsőről írta 1927-ben Szabó Lőrinc *A tízezer magyar gyermek* című verset, amely így kezdődik:

„A szürkeruhás fiatalember  
mindenkin szeretne segíteni.  
Nyolc éve dolgozik a kerületi  
előljáróságban: türelemmel  
hallgatja az idegen panaszokat;  
segít, bár tudja, hogy nem sokat,  
mert az ötvenezer magyar gyerek  
közt – mondja ő maga is –  
tízezer van, akinek  
megváltás volna a  
menhelyek irtózata is.”

Rezső bácsi nagyon fontosnak tartotta a családok támogatását. Éppen ekkor dolgozott fő művén, amely 1928-ban jelent meg *Bevezetés a szociálpolitikába* címmel. Ferge Zsuzsa többször kiemelte, hogy gondolatainak újszerűsége elsősorban abban rejlett, ahogyan összekapcsolta az elméletet és a gyakorlatot: „A szociálpolitika nem teóriáknak az életre való erőszakolásával dolgozik, hanem realitásokkal, melyek mindig a lehetőségekhez alkalmazkodnak. [...] Éppen ezért egyedül alkalmas a szociális kérdés megoldására, amihez lépésről-lépésre, fokról-fokra juthat el.” (Hilscher 1928: 11). Egyetemi tanítványait, ismerőseit, az újpesti lakosságot is bevonta a szociális munkába. Könyvében írt a közösségekről: „Az emberi társadalom magja a család. A család otthon nélkül szétesik, széthull, s a visszahatás magán a társadalmon mutatkozik meg.” (Hilscher 1928: 19).

1930-ban Hilscher Rezsőt a Magyar Társadalompolitikai Társaság titkárává választották. Ebben a minőségében szerkesztette a társaság kiadványait (Szociális Traktátusok, Társadalompolitikai Füzetek, Társadalompolitikai Könyvtár).

Az 1929–1930-ban elnyert berlini Humboldt-ösztöndíj nagy hatást gyakorolt életére, szakmai kapcsolataira, szemléletére. Ennek során eljutott még Dániába, Svédországba, Norvégiába, Hollandiába, később Svájcba is.

Az 1930-as években Újpesten városi képviselővé választották, s tagja lett több Munkabér-megállapító Bizottságnak. 1939-ban a Textilipari Szakmai Családpénztár, 1942-ben a Bányászati Családpénztár elnökévé vált.

Amint láthattuk, életének legtevékenyebb időszakában a két háború közötti korszak, amikor is munkájának és a családjának élt, rengeteget dolgozott, és rendszeresen támogatta szegényebb rokonait akár apróságokkal is (unokahúga, Molnár Józsefné, Mády Veronika említette, hogy húgainak gyakran odatett a konyhaasztalra egy-egy kilogramm lisztet vagy cukrot). 1921-ben született kislánya, Emőke. Mint sok más családban, náluk is rendkívüli kapcsolat alakult ki apa és lánya között, erről kedves visszaemlékezések szólnak Emőke tollából. Gayer Gyuláné kérésére írta össze őket, ezek közül idézünk néhány jelenetet, történelmi vonatkozású eseményt a Hilscher család életéből:

„Sokszor előfordult, hogy később ért haza a Telepről, mi már rég megebédeltünk. De minden ebédje után kaptam tőle négy kocka tejsocoládét, de nemcsak én, hanem a cselédlányunk is ugyanannyit. Mikuláskor, karácsonykor, húsvétkor eleinte a Nagymamával, később egyedül sorba kellett járnom a szomszédságban lakó suszteréket, rendőreket, mosónőket, kocsisékat és csomagokat vittem a gyerekeiknek. Úgy magyarázta nekem Apa, hogy a Mikulás bácsi, Jézuska, Nyuszika nem tud elmenni mindenhova, hanem nálunk teszi le a szomszédok ajándékait is, amit nekem kell hozzájuk eljuttatni.”

„Már nem emlékszem, hol, de valószínű, Kispesten lehetett, hogy apa elvitt egy nyomortelepre, ahol az emberek a szeméthegekbe vájt barlangokban laktak. Még most is előttem van ennek a képe, pedig még eléggé kisgyerek voltam. Attól kezdve, ha egy szegény, toprongyos embert láttam, szinte égetett a csinos ruha, hogy nekem van, és annak nincs. Ennek az emléknek a következménye, hogy mikor a magam ura lettem, mindig egyszerűen öltözködtem.”

„Mikor az újpesti Városházára mentem, a portás mindig örömmel sietett elé a fülkéből, és sokáig rázogatta a kezem. Valahonnan megtudta, hogy Apa lánya vagyok, és nem győzött áradozni Apáról, hogy milyen jó ember volt, mennyit segített a szegényeken, mennyire szerették. Azt mondta, amit az életben elért, a Telepnek köszönhette.”

„Apa vegetáriánus volt. Mikor még az újpesti Városházán dolgozott, egyszer őt küldték ki a vágóhidat ellenőrizni. Egészen elborzadt, hogy ott mennyire kínozzák az állatokat. Ettől kezdve nem evett húst. Halat evett még egy ideig, de Anyám egyszer azt találta mondani, hogy hát a hal is állat. Így akarta rábeszélni a húsevésre. Apa ránézett, elgondolkozott, aztán kijelentette, hogy »igaza van, fiam, a hal is állat«. Attól kezdve halat sem evett. Otthon, az udvarunkban tartottunk egy pár csirkét. Ha egy-egy levágásra került, Apa egészen búskomor lett. Én 12 éves lehettem, mikor egyszer megkérdezte tőlem, hogy nem sajnálom-e azokat a szegény csirkéket, amiket miattam gyilkolnak le és kérte, ne egyek többet csirkét. Én megígértem, és ezt a mai napig

betartottam, sőt semmiféle szárnyast nem ettem azóta. Így a csirkefarmunk megszűnt, a tagjai lassan kihaltak, az utolsó csirkénk kb. 18 éves volt, mikor egyszercs a kutyánk széttépte.”

„Apa még kicsi koromban felvilágosított, hogy a hazugság gyávaság, egy becsületes ember mindig ragaszkodik az igazsághoz és felelős a cselekedeteiért. Ha véletlenül hibát követ el, azért vállalnia kell a felelősséget.”

„Apa figyelmeztetett, hogy vigyázzak, kivel barátkozom össze. Előbb ismerjem meg az osztálytársaimat és csak azután barátkozzam azzal, aki arra való. Azt mondta: Sohase kérdezd, hogy kik a Szülei, milyen állásban vannak, mi a vallásuk, mennyi a fizetésük. De nézd meg jól, hogy csak korrekt, becsületes gyerekekkel barátkozz, mert az inkorrektek belekeverhetnek olyan bajba, amiből te sohasem fogsz tudni kimászni, csak az, aki belekevert.”

„Egy délelőtt csengettek, egy férfi állt a kapuban, kérte, vegyem át a cserép virágokat, mert a Doktor úr vele küldte haza. Én csodálkoztam, mert Apa nem szólt róla, és nekem meg volt tiltva bármit is elfogadni. Kérdeztem, ki van-e fizetve. Az ember, látva habozásomat, hozzátette, persze, a Doktor úr vette, de nem tudta hazahozni, tessék csak nyugodtan átvenni. Én erre bevettem a virágokat, az ember már ott sem volt. Mikor Apa hazajött, mondtam, hogy meghozták. Csodálkozva kérdezte, hogy milyen virágokról beszélek. »Amit vettél.« »Én nem vettem semmiféle virágot.« Kivitettem a verandára, és megmutattam a cserepeket. Már nem emlékszem, mi is volt bennük, de volt köztük egy gyönyörű, virágzó Amaryllis. Apa egészen el volt képedve, aztán rám kiabált, hogy tehettem ilyet, hogy elfogadtam. Elmondtam, hogyan történt az eset. »Megmondtam neked, hogy nem szabad semmit elfogadnod, én nem azért segíték a szegényeken, hogy megfizessenek, az nem segítség a számukra.« Nagyon kikaptam, pedig igazán nem tehettem róla. Apa hiába nyomozott utána, nem tudott rájönni, ki hozta a virágokat, mert vissza akarta adni. Viszont az Amaryllis még a halála után is virágzott.”

A második világháború a Hilscher családot is szomorúan érintette. Néha egy hajszálon múlt az életük, s mégis sokat tettek a nehéz helyzetbe kerülőkért. Olvassuk tovább Emőke visszaemlékezéseit:

(Német tanárnőmnek) „Lóri néninek Apa mentette egészen véletlenül az életét, sőt az Édesanyját is az ostrom alatt. Ugyanis Lóri néni, aki sárga csillag nélkül bujkált, megkért engem, tegyek el neki egy gyűrűt, nem meri magánál tartani, ez az egyetlen vagyona, hamarosan valószínűleg szüksége lesz rá. Természetesen megtettem a kérését, és egy szép napon, közvetlen karácsony előtt megjelent nálunk a gyűrűért, mint mondta, az Édesanyját kell más helyre elhelyeznie sürgősen és ezért kell a gyűrű. De szegény meglehetősen betegen jött hozzánk, megmértük a lázát, 38 fok volt. Elhívtuk hozzá Dr. Villax Ernőt, tudva, hogy benne megbízhatunk (ő is telepi orvos volt). Ernő kijelentette, hogy egy erős hűlés, Lóri néni maradjon ágyban és szedjen orvosságot. Természetesen felajánlottuk, hogy maradjon nálunk, majd ápoljuk. De ő nem akart maradni, mert féltette az Édesanyja életét. Erre Apa felajánlotta, hogy ő fog elmenni helyette, Lórika meg feküdjön le. Így is lett. Viszont, mikor Apa megjött, beszámolt róla, hogy Lóri néni Édesanyját csak azért nem vitték el eddig, mert várják,

hogy a Lóri néni is a kezükbe kerüljön. És üzenték, nehogy odamenjen, mert elfogják. Szegény Lóri néni nem tudta, mit csináljon, de Apa elvállalta a dolgot, hogy majd ő elintézi helyette, csak mondja meg, hová vigye az Édesanyját. Másnap reggel mindketten elmentek, szerencsére Lóri néni láza lement. Hogy Apa miként oldotta meg a dolgot, azt nem lehetett belőle kivenni, úgy Lóri néni, mint az Édesanyja, megmenekültek. És ettől kezdve Lóri néni minden évben karácsony körül beállított hozzánk egy cserép ciklámennel megmenekülésük évfordulójára.”

„A bombázások mind gyakoribbak és veszélyesebbek lettek. A nagy amerikai bombák emeletes házsorokat romboltak le, sok volt a halott. Ugyanakkor Újpesten a férfiakat berendelték a Városházára. Megyernél árkot kellett nekik ásni. Apa is elment jelentkezni, borzasztó volt a tudat, hogy az oroszok Újpesten át lőtték Pestet. Csendben, magunkban imádkoztunk Anyával Apáért. Egyszerre csak hazajött. Nevetve mesélte, hogy a sorban állásnál mellette termett egy fegyveres fiatalember és megkérdezte, »mit keres itt a Doktor úr?« Apa mondta, hogy berendelték árkot ásni. »A Doktor úr nem arra való, hogy árkot ásson, hanem hogy életben maradjon és segítsen ezután is a munkásoknak. Tessék azonnal hazamenni, majd én intézkedek. A Doktor úrra nekünk még szükségünk van«. Így menekült meg Apa, mert az árokásokat is állandóan lőtték.”

„Apa elhatározta, hogy bemegyünk Budára, a svéd vöröskereszt pincéjébe. Én soha ellent nem mondtam Apának, hiszen jóformán egyformán gondolkoztunk mindenről. De akkor valahogyan megszállt valami ösztön és kértem, maradjunk Újpesten, mert a város kardcsapás nélkül fog elesni, kiesik a főútvonalból, itt nem lesz harc, itt megmaradunk. De ha Budára megyünk, mindhárman ott pusztulunk. Apa ennek ellenére nekiindított bennünket. Útközben találkoztunk dr. Villax Ernővel. Én mentem elől. Megállított, „Hova mentek?” „Megyünk meghalni Budára”. „Csak nem akartok Budára menni, meg vagytok örülve?” „Én nem akarok, de Apa akar”. „Majd én beszélek veled”. Erre Apák is odaérték, Ernő meggyőzte, hogy Újpest a legbiztosabb hely, és ha nincs pincénk, jöjjünk a Telepre, Apa vegye át a Telep vezetését, mert a nyilas igazgató eltávozott. Az alagsorban ellakhatunk, és ott van óvóhely is. Így aztán odahurcolkodtunk. Apa mindjárt talált ott munkát, sőt én is rendeztem az orvosi rendelő karto-téjkait. Egy napon berohant az egyik dolgozó, hogy itt vannak az oroszok. Kinéztünk, hát tényleg ott áll egy orosz katona géppuskával a Pamutgyár előtt, kis piros csillag volt a kucsmáján. Újpest kardcsapás nélkül elesett, a nyilasok elvonultak a pesti határra. Úgy, ahogyan én azt megjósoltam. Ettől fogva Újpesten megszűnt a bombázás, hamarosan Pest is elesett, és be lehetett menni, persze gyalog. Akkor Apa a Makray Gizi néniével (zöldkeresztes nővér volt és Ernő mellett dolgozott a tüdőosztályon) egy kocsit húzva nekiindultak Pestre. Estefeled értek haza, de a kocsi tele volt főznievaló nyersanyaggal és Apa a svéd vöröskereszt ortalma alá helyezte a Telepet és a dolgozóit. Mindenki kapott egy lepecsételt karszalagot, ezzel biztonságosan közlekedhetett az utcán. Apa népkonyhát szervezett, amit Villax Mária, Ernő felesége vezetett, és a telepieken kívül sok szegény, toprongyos ember jött el egy tál ételért, amit ingyen kapott. Ugyanakkor a református egyháznál Mády Babi, a Gyuszi bácsi [Mády Gyula, Hilscher Rezső unokatestvére] felesége vezetett egy népkonyhát, gondolom, azt is Apa

járta ki. Ugyanis Újpesten nem lehetett élelmiszert vásárolni, 3 hónapig mi sem ettünk egy falat kenyeret sem. Akkor szoktunk rá apával a dohányzásra, ez pótolta az ennivalót. Apa sohasem dohányzott, de hát akkor ő is koplalt.”

„Apának hihetetlen helyérzéke volt. Sokszor előfordult, hogy jött hozzá valaki tanácsért, vagy hozzánk látogató, és szóba került egy és más. Ez lehetett akár növénytani, állattani, történelmi, zenei vagy bármilyen probléma, Apa felállt, az illetőnek odaszólt, „várjon csak egy kicsit”, bement a szobájába és egy-két percen belül megjelent könyvet tartva a kezében. Azt kinyitotta, lapozott benne, aztán letette az illető elé, „olvassa csak”. És így mindig kapott hiteles választ a kérdező. Pedig több mint 10 000 kötet könyve volt, katalógust nem vezetett róluk, de mindennek tudta a helyét. Nem is volt szabad semmit más helyre tenni a szobájában, mert akkor nem találta meg.”

„Férjhezmenetelem után egy szürke kiscica került valahogy Apához, akit Apa nagyon megszeretett, Fruzsínának keresztelte el. Mikor Fruzsi megnőtt, rákapott a madárfogásra. Erre Apa a nyakára kötött egy kis csengőt, hogy megvédje a kert madarait. Mikor Apáék hozzánk költöztek, Fruzsi is magukkal hozták. Egy különös macska volt, nem a házhoz ragaszkodott, hanem Apához. Ha Apa dolgozott, ott ült az íróasztalán. Ha Apa elutazott, kikísérte a villamosmegállóig. És ha Apa hazaérkezett, Fruzsi ugyanott várta, a padon. Ez azért volt csodálatos, mert Apa nem mindig egyformán érkezett haza. Különböztetett ezt Apa elmesélte dr. Anghi Csabának, aki a Macskák, cicák című, 1969-ben megjelent könyve 126. oldalán megírta az esetet A tudós macskája [ilyen is lehet] címen, és próbálta meg is magyarázni.”

Lánya, Csáth Emőke gondorkaművésszé és több nemzedék tanárává növekedett. Ő is verselgetett, az itt következő a szüleiéről szól:

„Anyám a muzsika, Apám a jóság  
S én, a gyerek vagyok a mosoly.  
Világítok a sötétségben.  
Leitatom a könnyeket,  
Melegítem a jégszíveket.  
Magamat adom, elfogyok lassan,  
Mint a Nap fénye, csillag tüze,  
De adhatok!  
Megaláznak, összetipornak,  
De visszafajtom a könnyeket  
S arcomon ragyog, fénylik a mosoly,  
Egyszer én is majd meghalok,  
De lelkem száll, száll felfelé,  
Megyek Apámhoz, a szeretethez,  
Átölel lágyan Muzsika szárnya  
És én mosolygok égi fénnel  
S szertefoszlom a napsugárba.

(1944. március 13.)”

Hilscher Rezső szombat délutánonként meglátogatta édesanyját (Hilscher Rezsőné, Mády Gizellát), neki is szánt néhány verset, ezekből idézünk:

„Olyan csengően felnevetni,  
Ahogyan ő, nem tudott senki.

Úgy nézni, olyan kék szemekkel,  
Nem tudott ég s nem tudott tenger.

Nyári nap, mely világot éget,  
Nem adott annyi melegséget.

A rigó irigyen figyelte,  
Ha dalban csorgott el a lelke.

A fehérségét, tisztaságát  
A liliumok megcsodálták.”

„Az ősi alfa számodra ő itt,  
Földi pályád nála kezdődik.

A vég is ő és ha a célnál  
Lebukott, neked is elég már.

Örök termőfa. Szent gyümölcse  
Csak azért van, hogy kedved töltsé.

Azért van, hogy e szikes tájon  
Éhségedben téged tápláljon.

Forrás, amely pusztának vágott,  
Hogy megenyhítse szomjúságod.”

Szöllősy Marianne, az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény vezetője Az empátia volt vezérelve címen cikket írt Hilscher Rezsőről az Újpesti Helytörténeti Értesítőbe (2013: 29-31). Interjúalánya Molnár Lászlóné, Mády (Hilscher) Erzsébet, Rezső bácsi unokahúga volt:

„Testvéreivel rendszeresen látogatták egymást, szoros kapcsolatot tartott fenn, anyósa velük élt a Deák Ferenc utca 77-ben. Gyermeki emlékeimben kedves, humoros, barátságos emberként él. Mindenkiel közvetlen, őszinte, segítőkész volt. Egy időszakban lelkésznek készült, mint felmenői, nem lett az, de az empátia megmaradt. Családon belül viccelődő, jó kedélyű ember volt. Szerette a zenét, szívesen hallgatta

felesége és leánya játékat, gyakran járt koncertre. Művészi ambícióit versírásban teljesítette ki, azokban is valamiféle sajátos dallam van.”

Lánytestvérei (Gizella, Vilma és Anna) rajongtak érte, nagyra értékelték csipkelődő humorát, nem bántódtak meg viccein, átköltött dalain – mondta unokaöccse, Mády (Hilscher) Rezső.

A fentebb említett emlékezők (Erzsébet, Veronika, Rezső) öccsének, Hilscher Zoltánnak gyermekei, aki 1939-ben édesanyjuk nevére, Mádyra magyarosított, ez a kettős nevek magyarázata. Zoltán öccse élete során vissza-visszatérően dolgozott bátyjával (a Szociális Telepen, a népfőiskolákon, a falukutatásban, az evangélikus egyház 1948-as zsinatán). Jellemző szoros kapcsolatukra, hogy amikor Zoltánt az első világháborúban, az előrehozott hadiériettségi után a frontra vitték, bátyja, Rezső bácsi járt be helyette az első évben az egyetemre, s Pestről küldte neki a könyveket, újságokat az állomáshelyére. Ennek bizonyosságai megmaradtak a családi levelezésben: „Maga és Apuska levelét tegnap, a Nyugatot ma megkaptam. Mikor olvastam, úgy elszomorodtam. Olyan nehezen tudtam olvasni, úgy össze kellett szedni minden erőmet, hogy csak egy kissé is élvezzem.” (Hilscher Zoltán levele Rezsőnek, 1917. március 22.).

Zoltán – talán bátyja emlékének ápolása érdekében – egy rövid összefoglalást állított össze Rezső bácsi 1945 utáni tevékenységéről, őt idézzük:

„Hilscher Rezső élete 1944–1945. februárig az üldözöttekért, azok megmentéséért folyó harcban telt el. Ebben a tekintetben maga is súlyos terheket hordott, mégis a másokon való segítséget tartotta fontosnak és csüggedetlenül, örök optimizmussal használta fel a legkisebb lehetőséget is a mentésre. Nemcsak az embereket védte, de anyagi javaikat is. De igazi hála ritkán jutott neki osztályrészüln. Nemcsak a köszönő szavak maradtak el igen gyakran, de még meg is vádolták. Az ilyesmi különösen fáj nekik, és hosszú évekig panaszkodott miatta.

1945-től ismét a miskolci Evangélikus Jogakadémián adott elő [1944-től nyilvános rendes tanárként, 1946-tól egyetemi rendkívüli tanárként]. Ehhez járult még öccsének vidékre való távozása után a Budapesti Egyetem Bölcsészeti Karának Tanárképző Intézetében a Társadalmi ismeretek című kötelező tárgy előadása, amelyet a kollégium megszüntetéséig, 1947-ig folytatott. [Itt magáról ír Zoltán, aki 1944. októberben, édesanyjuk temetése után a családjához utazott Orosházára, és az 1944–1945-ös tanév hátralévő részében ott tanított.]

Nagy csapás volt a számára az, hogy az új rezsim [1949. január 1-jei hatállyal] az Egyetemi Szociálpolitikai Intézetet megszüntette. Élete egyik legnagyobb alkotását látta ezzel megsemmisülni. 1948-tól egyre inkább vállalkozott egyházi megbízásokra. Az üldözések hónapjaiban az evangélikus papság több tagjánál bátor helytállást tapasztalt, elsősorban Rimár Jenőnél, és Túróczy Zoltán püspök megragadó egyénisége is szuggesztív erővel vonzotta. Ezért vállalta el a jegyzőséget azon a zsinaton, amely az evangélikus egyház és az állam közötti megegyezést iktatta törvénybe. Ez az egyezmény egyúttal a miskolci jogakadémia megszűnését, tehát állásának elvesztését is jelentette. Nehéz, kétségekkel teli hónapok után az állam teljesítette az egyezményben vállalt kötelezettségét, és kinevezték a pécsi egyetem Jogtudományi Karára tanszék-

vezető docensnek. A körülötte kialakult miskolci körnek és ottani értékrendjének elvesztése nagy csapás volt.

A magasabb szintű egyetemi munkakör, kedvelt szakjának, a közigazgatási jognak [...] az előadása és az új életkörülmények kialakítása, a kedves város szépségeinek felfedezése derűs hónapokat jelentett a számára. Csakhamar azonban ismét nehézségek jelentkeztek. Tanszéke főkollégiumát elvették tőle, és harmadrendű kis kollégiumokat adtak elő vele. A tanszék vezetése is lassanként átment az utódjának tekintett fiatal, tudományos múlttal nem rendelkező „vetélytársa” kezébe. Egyre több megaláztatás érte. Pedig magatartása nem volt merev. Hajlandó volt 60 éves korában nekikezdeni a nehéz orosz nyelv tanulásának, csakhogy jóindulatát kimutassa. [...]

Sok belső tusakodást hozott neki a tudományos minősítések behozatala. Bár tekintélyes irodalmi működésével a tudományok doktora címet és jelleget is megérdemelte volna, nem adta be kérvényét valamely fokozat megszerzése érdekében. Keserű mosollyal jegyezte meg, hogy adjon be olyan könyveket, amelyek közül az egyik mottója Pál apostolnak a testnek és a tagoknak kapcsolatáról szóló bibliai rész, holott ez mindmáig az első, tudományos igényű szociálpolitika, amely az egyetemes szociálpolitikai irodalomban is jelentős mű; az északi népfőiskolákról szóló munkáját pedig Teleki Pál emlékének ajánlotta.”

Jóformán megkerülhetetlen a kérdés, amelyet Szöllősy Marianne Rezső bácsiról feltett Molnár Lászlónénak:

*„– Egyetemi tanárként és intézetvezetőként kívül tudott-e maradni az uralkodó politikai áramlatokon?”*

– Konzervatív, vallásos indíttatású, hívő református emberként a becsületesség, a tisztességes élet volt a vezérelve. Ha igazságtalanságot tapasztalt, akár a közvetlen vezetéssel szembeszállva – néha saját kárára is – harcolt a dolgok jobbá tételéért. Soha nem volt semmilyen párt tagja. A háború előtt a munkásokért dolgozó személyiségként mégis kicsit balos, szocialista megközelítést kapott. A háború alatt támogatta az üldözöttek mentését, saját pincéjében is bújtatott családot, akik aztán kijutottak Amerikába. [...] A kommunista hatalomátvétel után] a keményedő diktatúra szellemének megfelelően klerikális reakciósként kezelték.”

Még élő, őt személyesen ismerő rokonai mindnyájan kiemelték, hogy semmiféle pártérdek nem irányította, politikai tendenciáktól függetlenül, vagy éppen azok fölött állva, kiállt az elesettekért. Unokaöccse, Mády (Hilscher) Rezső visszaemlékezésében hangsúlyozta, hogy noha édesapja német anyanyelvű volt, ennek ellenére mennyire átérezte a trianoni határok közé szorult magyarság problémáit, hazafi lett ízig-vérig. Magyarágán túl európai értékeket vallott, szívesen meghonosította volna országunkban az angol settlement és a skandináv népfőiskolák eredményeit.

Hiába került a politizálást, a Rákosi-rendszer nem szimpatizált vele, 1955-ben nyugdíjazták. Csalódottan szemlélte a kommunista berendezkedést és szomorú verseket írt az 1956-os forradalom és szabadságharc után, ezek közül idézünk az egyikből:

„Pár napja csak, szívem húzott oda,  
golyók nyoma a szent hajlék falán,  
s az ablakot, hol kinézett anyám,  
belőtte egyik barbár katona.

S a Bakáts téri templom oldalán,  
mely mögött lakik Isten egy fia,  
ott, ahol térdelt Tanácsák Mária,  
lyuk tátong, lehet két méter talán.

Hogy mindent elvitt, ami volt, kevés,  
tizenkét évi kínhalál után:  
gyermekkoromra tapos Batu kán,  
a világ testén gennyedő kelés.”

(1956. november 12.)

Hilscher Rezső 1957-ben hunyt el, Emőke az ő halála évfordulójára írta ezt a verset, amelyben több sor is visszaul édesapja korábbi költeményeire:

„Apámhoz

(1957. szeptember 17-én jött haza Svájcból halálos betegen)

Téged mindenki mart csak, bántott  
S itt hagytad ezt a rongy világot,  
Hiába minden, a KELET szava  
Túlharsogja az összes álmot,  
Itt nincs napfény, szeretet dala,  
Csak gyűlölet és intrika,  
Pusztulni kell annak, ki tiszta,  
Kinek fénylik a jövő szava,  
Neked már jó, Te elmehettél,  
Most már ott élsz a kikeletnél  
S látod, milyen hiába minden,  
Éget a Nap és sodor a szél,  
Pusztul a világ, gyilkol az ember  
És jót alkotni senki sem mer,  
Harsog a harag, csorog a vér,  
Nincs kegyelem, nincsen kenyér,  
Visszatér minden vad küzdelem,  
Nincs már hit, és nincs kegyelem,  
Csak a halálban lehet bízni,  
Egy más világba belesírni,

Téged mindenki mart csak, bántott,  
De itt hagytad a nagyvilágot  
S fent a fényben, a napsütésben  
Megkönnyezted a régi álmot.

(2003. szeptember 17.)”

Piroska néni hálás szeretettel ápolta férje emlékét, s egy levele révén a szociálpolitikus szakma 1977-ben felfigyelt Rezső bácsi hagyatékára. Születése 90. évfordulója évében emlékülést tartottak, majd Kovács Judit tollából egy cikk jelent meg a Magyar Nemzet 1980. április 1-jei számában Egy Jókai-hős a XX. században címmel.

A rendszerváltoztatás után, 1991-ben szervezték meg szociális szakma jeles képviselői a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesületet.

Újpesten 1999-ben a volt Néphivatal ma is álló épületében, a Klauzál utca 10. szám alatt emléksarkot állítottak neki, s 2015-ben a Kulturális örökség napokra Várkonyi Zoltán és munkatársai jelentős támogatásával egy kiállítást készítettünk a Főiskolai Szociális Telepről – Egyetemi Szociálpolitikai Intézetéről. Zoltánnal került szóba, Rezső bácsi mennyire örülne, ha tudná, hogy a hivatása, szellemisége valamiképpen tovább él a százéves ház falai között dolgozók körében.

## Irodalom

Hilscher Rezső (1928): Bevezetés a szociálpolitikába, Budapest: MEKDSz Szövetség kiadás.

Hilscher Rezső összes versei (2011), Budapest: Shirokuma Kft.

Kovács Judit (1980): Egy Jókai-hős a XX. században, Magyar Nemzet (április 1.).

Szöllősy Marianne (2013): Az empátia volt vezérelve, Újpesti Helytörténeti Értesítő (XX. évfolyam) 1. 29–31.